

Ujedinjenje Kastilje i Aragona. Formiranje španjolske države.

Sokić, Monika

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:065945>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-02**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Engleski jezik i povijest

Monika Sokić

Ujedinjenje Kastilje i Aragona. Formiranje španjolske države.
(Završni rad)

doc. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2018.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Engleski jezik i povijest

Monika Sokić

Ujedinjenje Kastilje i Aragona. Formiranje španjolske države.
(Završni rad)

Humanističke znanosti
Povijest
Hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2018.

Sažetak

Izabela Kastiljska i Ferdinand Aragonski smatraju se jednim od najutjecajnijih kraljevskih parova u srednjovjekovnoj povijesti. „Nastojanja u širenju kršćanstva na Pirenejski poluotok osigurala su im naziv „katolički“ kraljevi.

Unatoč protivljenju mnogih, uključujući i Izabelina brata Henrika, brak je ipak na kraju sklopljen. Zajedničkim vladanjem dvaju velikih kraljevstava, čiji teritoriji su zauzimali većinu Pirenejskog poluotoka, potpuno je promijenjen tijek povijesti. Njihov brak donio je stabilnost njihovim kraljevstvima te naposljetku postao temelj za ujedinjenje Španjolske.

U većini srednjovjekovnih država tadašnjeg vremena postojala je želja za vjerskom homogenošću, jer se homogenost smatrala ključem uspješnog kraljevstva/države/carstva. Na Pirenejskom poluotoku postojala je etnička raznolikost, koja je kod vladara izazivala sumnju u odanost stanovnika. S ciljem etničkog i vjerskog čišćenja, vladari Izabela i Ferdinand, utjecali su na osnutak inkvizicije te su nastavili proces Rekonkviste nakon 200 godina stanke. Muslimani i Židovi su dugi niz godina bili proganjani na područjima Kastilje i Aragona, dok naposljetku nisu protjerani početkom 16. stoljeća. Izabela se protivila protjerivanju, a Ferdinand ga je poticao.

Oboje su bili visoko obrazovni te su im se mnoge ugledne ličnosti divile, uključujući Niccolò Machiavellija i papu. Njihova vladavina bila je ispunjena međusobnim poštovanjem i uvažavanjem mišljenja. Vladali su svojim kraljevstvima zasebno te su držali kraljevske blagajne odvojeno.

Znakovit je i njihov utjecaj na otkrivenje Novog svijeta. Kristofor Kolumbo plovio je svijetom uz zaštitu kraljice Kastilje i kralja Aragona. Kolonizacija im je donijela mnoga bogatstva.

Njihovi potomci postali su vladari mnogih europskih dvorova.

KLJUČNE RIJEČI : Izabela Kastiljska, Ferdinand Aragonski, inkvizicija, Rekonkvista, Kolumbo

Sadržaj

1.Uvod.....	5
2.Stanje na Pirenejskom poluotoku prije Ferdinanda i Izabele	6
3.Izabela I. Kastiljska	7
3.1. Rano djetinjstvo i pravo na prijestolje, izbor supružnika	7
3.2. Vladavina.....	8
4. Ferdinand Aragonski	9
5. Vladavina Ferdinanda i Izabele.....	10
5.1. Obiteljski život i početne ideje	10
6. Inkvizicija u Kastilji	11
6.1. Inkvizicija u Aragonu	13
7. Rekonkvista.....	14
8.Kristofor Kolumbo.....	15
9.Posljednje godine života.....	17
9.1. Posljednje godine Izabelinog života	17
9.2. Posljednje godine Ferdinandovog života.....	18
10. Potomci Ferdinanda i Izabele	19
11. Zaključak.....	20
12.Literatura	21

1.Uvod

U ovome radu putem kronološkog opisa životnog puta kraljevskog para Izabele Kastiljske i Ferdinanda Aragonskog, ukazat ću na osobitost njihova doprinosa u ujedinjenju i formiranju španjolske države. Cilj ovog rada opisati je njihove živote, dolazak na vlast, vladavinu, informirati o njihovim najvećim uspjesima te o događajima koji su promijenili tijek ne samo povijesti Pirenejskog poluotoka nego i povijest cijele Europe.

U prvom poglavlju opisano je stanje i prošlost dinastijskih odnosa i sukoba na Pirenejskom poluotoku te trgovački odnosi prije dolaska ovog povijesnog para na vlast. Nakon toga, u drugom poglavlju naglasak je na Izabeli Kastiljskoj gdje je u potpoglavljima opisan njen mladenački život, dolazak na vlast, izbor supružnika, te naposljetku sklapanje braka i vladavina uz Ferdinanda. U trećem poglavlju opisan je drugi član ovog braka Ferdinand. U potpoglavljima opisano je njegovo rano djetinjstvo i dolazak na vlast.

Nadalje, u četvrtom poglavlju opisan je zajednički život kraljevskog para, njihova zajednička vladavina i početne ideje. Djelovanje i osnutak inkvizicije predstavljeni su u petom poglavlju. U potpoglavljima poseban je fokus na Kastilji, a poseban na Aragonu. U sljedećem, šestom poglavlju objašnjen je pojam Rekonkviste te njen utjecaj na etničko i vjersko „čišćenje“ Pirenejskog poluotoka. Potom, u sedmom poglavlju opisan je odnos vladara sa Kristoforom Kolumbom te njihov utjecaj na otkrivanje Novog svijeta.

U osmom poglavlju opisane su zadnje godine života kraljevskog para posebno po vladaru. Nakon toga, u devetom poglavlju slijedi kratki opis života njihovog potomstva. U zadnja dva poglavlja naveden je zaključak ovog rada te literatura kojom su potkrijepljene povijesne činjenice i uzročno-posljedične veze. Literatura je većinom od stranih izdavača, na engleskom, španjolskom i hrvatskom jeziku.

2. Stanje na Pirenejskom poluotoku prije Ferdinanda i Izabele

Prije braka Ferdinande i Izabele, područja Pirenejskog poluotoka zadnji put su bila ujedinjena pod rimskom vlašću kao dio rimske provincije Hispanije u 1. st pr. Kr. Za vrijeme rimske vlasti Pirenejski poluotok se prilagodio rimskom načinu života i religiji. Naposljetku poluotok je pokršten u 1. stoljeću.¹ Međutim, u 8. st. muslimani s obale sjeverne Afrike naselili su poluotok te ga osvojili. Tek dva stoljeća kasnije, kršćani su osvajanjem vratili dio poluotoka. Proces osvajanja dijelova poluotoka osvojenih od strane muslimana je nazvan Rekonkvistom.²

Na Pirenejskom poluotoku vladari pojedinih kršćanskih kraljevstava imali su izuzetno složene zadatke u stvaranju i izgradnji vlastitih država. Najprije su morali osloboditi poluotok od Mare, a zatim izaći na kraj s osvojenim narodima i vjerskim skupinama koji su tvrdoglavo čuvali stare običaje i povlastice. Svako kraljevstvo bilo je sastavljeno od različitih pokrajina koje su u različita doba dolazile pod kraljevu vlast, svaka sa svojim zakonima i institucijama. Plemići su imali velike povlastice i smatrali su se ravnima kralju; slično njima, velike povlastice imali su i gradovi, a seljaštvo je na nekim područjima bilo slobodno birati ili napustiti gospodara. Poluotok je bio pun Židova i Arapa preobraćenika na katoličanstvo. Unatoč svim nedostacima, kraljevi 12. i 13. stoljeća povećali su autoritet kraljevske vlasti i nametnuli institucije kojima je cilj bio poticanje ujedinjenja.³

Malena kraljevstva iz ranoga srednjega vijeka su postupno povećavala teritorij te su krajem srednjega vijeka preostala četiri značajna: Navarra oko Pireneja, Portugal na današnjem području, Aragon koji je držao sredozemnu obalu sa zaleđem Kastilja koja je obuhvaćala središnje i sjeverozapadne dijelove poluotoka i zapremala više od njegove polovice. Jedino je Granada na krajnjem jugu još bila pod vlašću Maura, ali to malo kraljevstvo bilo je toliko slabo da je bilo samo pitanje vremena kada će preći u katoličke ruke.

No, u 14. stoljeću na cijelo poluotoku uslijedila je velika kriza obilježena velikaškim pobunama, prijepornim nasljeđivanjima prijestolja i problemom manjina, što je sve posebice

¹U poslanici Rimljanima (šestoj knjizi Novog zavjeta) objašnjeno je kako je Španjolska pokrštena za vrijeme svetog Pavla koji je propovijedao vjeru na rimskim teritorijima tada.

²Jill Kisby, „*Access to History : Spain 1469.-1598. Second edition*“ Hachette UK, 20.9.2017.

³ Isto.

pogađalo Kastilju i vodilo beskonačnim unutarnjim sukobima. Aragonski kraljevi su se za to vrijeme bavili talijanskim i francuskim poslovima, nadajući se svom dijelu raspadajućeg Bizanta. Kraljevska vlast na poluotoku očuvala se jedino zahvaljujući već snažnoj i dugotrajnoj ukorijenjenosti te zbog činjenice da su vođe različitih stranaka trebali kraljeve za pokriće vlastite djelatnosti. Katolička crkva donekle je bila u boljem položaju; vjerska gorljivost pučanstva je povećana, a rasla je nesnošljivost prema Arapima i Židovima.⁴

Odgodom sukoba sa Maurima, kraljevstva su se obogatila i razvijala svoju trgovinu. Polja počinju prekrivati stada ovaca, a španjolska vuna postaje na tržištima na sjeveru takmac engleske vune.⁵ Znatno se povećava izvoz prema Nizozemskoj, a uzgoj ovaca počinje davati svoje karakteristično obilježje Kastilji, bogateći pritom njezino plemstvo. Željezo iz Bilbaoa, maslinovo ulje, naranče, granadske jabuke također su predmet sve veće tranzitne trgovine prema sjeveru. Glavno privlačno središte te trgovine ostaje Bruges. U prvoj polovici 15. st. španjolska je nacija ondje gotovo isto tako snažno zastupljena, kao i Hanza. U tom se očituje stanovita ekonomska orijentacija prema sjeveru, o kojoj treba voditi računa i u kojoj je nemoguće ne vidjeti određenu pripremu za dinastički savez, što će je i 1494. povezati Nizozemsku s Kastiljom.⁶

3. Izabela I. Kastiljska

3.1. Rano djetinjstvo i pravo na prijestolje, izbor supružnika

Izabela I. Kastiljska rođena je 22.4.1451. godine u Madrigal de las Altas Torres u Kastilji, kao kćer Juana II. od Kastilje i njegove druge žene Izabele od Portugala. Tri godine nakon njenog rođenja i nakon smrti njenog oca Juana II. od Kastilje 1454., njen polubrat postao je kralj Henrik IV.⁷ Unatoč tomu što je imala tri godine mlađeg brata Alfonsa i što je svoje rano djetinjstvo provela mirno sa svojom majkom u Arevalu, uskoro je bila uvučena u kastiljske političke spletke.

⁴Ivo, Goldstein, Borislav Grgin „*Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*“, Novi Liber, Zagreb, 2006. str. 422.

⁵Henri, Pirenne, „*Povijest Europe*“, Marjan tisak d.o.o. Split, 2005. str. 330.

⁶ Isto, str.331.

⁷*Isabella of Castille*. URL: http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Isabella_of_Castile (20.9.2017..)

Dovedena je na dvor u dobi od 13 godina da bi bila pod nadzorom kralja⁸. Izabela je bila jako odana svom bratu, a plod njene odanosti i mudrosti je to što ju je Henrik IV.⁹ proglasio svojom nasljednicom.¹⁰ Kralj je uzaludno pokušavao naći prigodne udvarače Izabeli, ona ih je sve odbila.

Nakon što je bila izabrana za nasljednicu, bilo je od ključne važnosti da za supružnika odabere snažnog vladara. Izbor supružnika postao je glavna briga ne samo kastiljskih diplomatskih stručnjaka nego i onih europskih. Portugal, Aragon i Francuska predstavili su svoje kandidate. Nagada se da je Henrik želio da se njegova polusestra uda za portugalskog kralja Alfonsa V. S. obzirom da nije mogla odlučiti između portugalskih i aragonskih kandidata, Izabela je izabrala grupu savjetnika da bi joj pomogli u toj odluci.

Na kraju izabran je aragonski kandidat – Ferdinand. Francuski kandidat nije ni došao u obzir te se Izabela udala za Ferdinanda, bez Henrikovog odobrenja, u listopadu 1469., u palači Juana de Vivere u Valladolidu. Nakon udaje na dvoru pojavila se anti-aragonska stranka, koja je željela da se Izabeli ukine pravo na nasljeđe trona i da se ono da Henrikovoj kćeri Juani.¹¹ Henrik je potpomogao tu stranku kada je odlučio ukinuti sporazum donesen 1468. godine. Juana je sada imala određenu prednost u nasljeđivanju trona.¹²

3.3. Vladavina

Za vrijeme Henrikove smrti 1474. godine, Izabela je imala podršku važne grupe kastiljskih moćnika, kardinala Pedra Gonzaleza de Mendoze¹³, admirala Enriqueza, koji je bio u rodu s Ferdinandovom majkom te upravitelja Kastilje Velasca. Opozicijsku Juaninu frakciju činili su biskup iz Toleda, vojni upravnik Caltrave te mladi markiz iz Vilenne. Juanu je podržavao Alfonso V. od Portugala, koji je želio okupirati Kastilju i oženiti Juanu.

Nakon Henrikove smrti Izabela koristi priliku brzo te biva okrunjena kraljicom Kastilje i Segovije.¹⁴ Prve četiri godine Izabeline vladavine obilježava građanski rat, koji je završio porazom

⁸*Isabella I. queen of Spain*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Isabella-I-queen-of-Spain#toc3564> (20.9.2017.)

⁹Sin kralja Ivana II. I Marije Aragonske bio je brat kraljice Izabele, te je vladao od 1454. do 1474.

¹⁰Sporazum kojim je Izabela proglašena nasljednicom se naziva „AccordofToros de Guisando“. Donesen je 19. rujna 1468. godine.

¹¹ Smatralo se da Juana nije kćer Henrika, nego Beltrana de la Cueve, vojvode od Albuquerquea.

¹²*Isabella I. queen of Spain*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Isabella-I-queen-of-Spain#toc3564> (20.9.2017.)

¹³ Za vrijeme Izabeline i Ferdinandove vladavine je bio nazivan i „trećim kraljem Španjolske“.

¹⁴*Isabella of Castille*. URL: http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Isabella_of_Castile (20.9.2017..)

Juanine oporbene frakcije i porazom portugalskog kralja Alfonsa 1476. godine u bitci kod Tora (Izabelinu vojsku je vodio Ferdinand).¹⁵ Građanski rat uzrokuje Izabelina udaja za Ferdinanda. Kralj Henrik podržavao je svoju sestru, ali ona nije tražila odobrenje za brak s Ferdinandom. To se smatralo uvredom.

Juana je rođena 1462. i trebala je naslijediti prijestolje svog oca kralja Henrika IV. Sve je bilo u njenu korist, jer se kasnije nije rodilo nijedno dijete muškog roda. Međutim, uskoro su stvari pošle po krivu. Pobunjenici su se okupljali oko Alfonsa, brata Henrika IV. ali on umire 1468. godine. Henrik IV. pokušava nagovoriti Izabelu da se uda za Alfonsa V. portugalskog da bi se razvile veze između dviju države, uvjet je da se Alfonso mora oženit Juanom ako ga Izabela ne želi. Sporazum nije urodio plodom jer dolazi do rata između dvije princeze 1477. godine. U svibnju 1475. godine portugalski kralj se probio u Kastilju, oženio Juanom te se želio proglasiti kraljem Kastilje. Međutim, Izabela i Ferdinand, budući kraljevi Kastilje, su se sukobili s njima u bitci kod de Tora (1.3.1476. godine) u kojoj kralj Portugala biva poražen. Juana Kastiljska morala se odreći titule te je nestala iz javnosti. O njoj ne postoje nikakvi izvori do dana njene smrti 28.6.1530.¹⁶

4. Ferdinand Aragonski

Ferdinand Aragonski rođen je 10.3.1452. godine u Sosu, Aragonu, sin je Juana II. od Aragona i Juane Enriquez, koji su oboje bili kastiljskog podrijetla. Godine 1461. za vrijeme borbi za mjesto nasljednika Juan II. proglasio je Ferdinanda svojim nasljednikom te budućim kraljem svih kraljevstava i zemalja kojima on upravlja.¹⁷ Ferdinandova budućnost kao vladara bila je osigurana kada je postao punoljetan 1466. godine. Okrunjen je za kralja Sicilije 1468. godine da bi Kastilja bila impresionirana.¹⁸

Juan II. bio je jako oprezan po pitanju Ferdinandova obrazovanja te je osobno utjecao na poduku jer je želio da Ferdinand što više nauči iz proživljenih iskustava. Ferdinand je proučavao ljudsku

¹⁵ Službenim datumom završetka građanskog rata se smatra 24.2.1479.

¹⁶ „*Isabella Catolica contra Juana la Beltraneja*“ https://www.nationalgeographic.com/es/historia/grandes-reportajes/isabel-la-catolica-contra-juana-la-beltraneja_6678 (1.9.2017.)

¹⁷ Tarscio de Azcona, „*Ferdinand II. King of Spain*“ <https://www.britannica.com/biography/Ferdinand-II-king-of-Spain> (18.9.2017..)

¹⁸ Kralj Juan II. sam kastiljskog podrijetla je želio da njegov sin zauzme mjesto na Kastiljskom dvoru.

psihu, načine upravljanja vladom, državom. Učio je kako pregovarati, postizati sporazume. Iako Ferdinand nije bio talentiran za znanost i društveno – humanističke znanosti, bio je zagovaratelj umjetnosti te vokalne i instrumentalne glazbe. Imao je nametljivu osobnost, ali nikad nije bio genijalac. ¹⁹

5. Vladavina Ferdinanda i Izabele

5.1. Obiteljski život i početne ideje

Brak Ferdinanda i Izabele predstavljao je mogućnost ujedinjenja španjolskih kraljevstava pod jednim vladarom. Nakon smrti Juana II. od Aragona 1479. Ferdinand i Izabela su se vjenčali. Brak je bio iz političkog interesa, a ne iz ljubavi. Inicirana je konfederacija između Kastilje i Aragona, koja je bila institucionalna baza za modernu španjolsku državu.

Dvor Aragona sanjao je o povratku u Kastilju, a Izabela je trebala pomoć u nasljeđivanju prijestolja. Taj brak označio je početak mračnog i problematičnog zajedničkog života. Ferdinand se borio na kastiljskim i aragonskim frontama da bi nametnuo autoritet plemenitaškim oligarsima, premještao je središta ovisno o trenutnim opasnostima.

Unatoč političkoj prirodi njihovog braka Ferdinand je volio Izabelu koja mu je ubrzo nakon vjenčanja podarila prvo dijete. Princeza Izabela je rođena 1470. godine, a nasljednik Juan, rođen je 1478. godine. Nakon njih su ubrzo rođene Juana Luda te Catalina²⁰ i Maria.

Od 1475. do 1479. godine Ferdinand se trudio da bi zauzeo snažniji položaj u Kastilji te kako bi sa svojom ženom politički reformirao kraljevstvo, koristeći nove institucionalne obrasce, kojima su inspiracija bili obrasci iz Aragona.²¹

¹⁹ T. de Azcona, „*Ferdinand II. King of Spain*“ (18.9.2017.)

²⁰ Kasnije dobiva ime Katarina Aragonska – prva žena kralja Henrika VIII.

²¹ Isto, (18.9.2017.)

6. Inkvizicija u Kastilji

Sama riječ inkvizicija dolazi iz latinskog jezika te označava pravni proces koji se prvi put pojavljuje u antičkom Rimu. Srednjovjekovna inkvizicija i španjolska inkvizicija, iako imaju zajedničkih karakteristika, uglavnom se odvojeno istražuju. Inkvizicija je osnovana 1478. da bi iskorijenila herezu te riješila problem populacije Židova na Pirenejskom poluotoku, koji su još uvijek prakticirali svoju vjeru.

Španjolska je do 1391.godine imala najveći broj židovskih stanovnika u zapadnoj Europi te je vladare bilo strah njihovih mogućnosti.²²Od 1478. do 1502.godine Izabela Kastiljska i Ferdinand Aragonski donijeli su tri odluke. Utjecali su na papu kako bi osnovao inkviziciju, protjerali su Židove te su prisilili muslimane iz Kastilje da se preobrate na katoličanstvo. Sve ove odluke donesene suda bi se postiglo kraljevstvo jedne vjere.

Na Pirenejskom poluotoku od 7. do 15. stoljeća postojala je vjerska tolerancija koja nije postojala nigdje na svijetu. Sukoba i nereda je uvijek bilo, međutim Španjolska nikad nije bila ujedinjena tako da je sve ovisilo na kojem je području koja vjera u većini. Godine 1473. dolazi do međuvjerskih sukoba u Cordobi. Kroz nekoliko godina u Andaluziji žetva je bila jako slaba.²³ Hrane je nestajalo a ostatak hrane za prodaju je bio skup. Pothranjeno stanovništvo zatim je zahvatila epidemija kuge. Mase su mrzile bogate, koji su bili zaštićeni od gladi i bolesti. Optuživali su ih za krađu žita kako bi povisili cijene.

Godine 1473. Cordoba je bila mjesto gdje su vlastelini i plemići željeli obraniti trgovce (Židove) od napadaja seljaka. Za vrijeme nereda umire kralj Henrik IV. i tada dolaze na vlast Izabela i Ferdinand.

Nakon dolaska na vlast bili su suočeni s rastućim problemom antisemitizma. Donesene su dvije odluke. Prva je bila da Židovi moraju živjeti u posebnom djelu grada. Mogli su izlaziti za vrijeme dana, ali su se kući morali vraćati prije večere i nikako po mraku. Druga odluka bila je da na odjeći moraju nositi obojene tkanine koje će označavati da su Židovi.

Kraljica je 6.9.1477.godine u pismu židovskoj zajednici u Sevilli napisala da su pod njenom zaštitom svi Židovi, svaki od njih posebno i njihovi imeci, te da ih štiti od napada svake vrste...

²² Lu Ann, Homza ; „*The Spanish Inquisition, 1478.-1614.*“ Hackett publishing str. 15.

²³ Jose, Perez „*The Spanish Inquisition*“ Yale University press, New Haven & London, 2002. str. 15.

Zabranjuje svima da ih udaraju, ubijaju, ili im čine nažao. U javnosti su se stvari promijenile nabolje, ali u ljudskim glavama je sve bilo jednako. Smatrali su da Židovi žive dvostruke živote i da samo lažno poštuju i ponašaju se u skladu s katoličkom vjerom.²⁴ Godine 1475. predvodnik dominikanaca u Sevilli, Alonso de Hojeda došao je na dvor kako bi upozorio kraljicu. Židovi su slavili svoje blagdane, festivale, molili svoje molitve, obrezivali djecu. Nisu se ni trudili glumiti da su kršćani, potpuno su se vratili judaizmu. Kraljica Izabela nije smatrala Židove prijateljom i zagovarala je nenasilje. Međutim Ferdinand se založio za to da situacija u Sevilli bude pod nadzorom i da se dovedu vjerski moćnici u Sevillu.²⁵

Vjerski starješine odlaze do pape Siksta IV. koji u svojoj buli „Exigit sincerae devotionis“ 1.11.1478.godine izdaje dozvolu da odaberu inkvizitore u svojim kraljevstvima.²⁶ Izabela i Ferdinand odgađali su tu odluku dvije godine. Razlog tomu bio je taj što je kraljičina svita osjećala otpor prema nasilnoj represiji. Hernando de Talavera i Mendoza pisali su katekizme te ih slali u crkve i samostane da bi na neki način spriječili moguće uzroke represije. Problem je bio što mnoge preobraćenike nitko nije podučio kako prakticirati novu vjeru te oni stoga nikad nisu naučili. Zato su se najčešće vraćali staroj. Pokret Mendoze i Talavere nije urodio plodom.²⁷

Godine 27.9. 1480. proglašena su prva dva inkvizitora. To su bili Juan de San Martin i Miguel de Morillo, oba su bila Dominikanci. Ubrzo im se pridružio svećenik koji je bio član Kraljevskog vijeća – dr. Juan Ruiz de Medina – te je on postao njihov nadzornik. Dolazak inkvizitora je izazvao dvije reakcije kod preobraćenika. Prva reakcija bila je napuštanje grada, a druga je pokušaj uklanjanja inkvizitora silom.²⁸ Dana 2.1. 1481.godine inkvizitori su zabranili narodu te moćnicima da brane preobraćenike.²⁹ Narod je suosjećao s preobraćenicima te su ih pokušavali spasiti, kolikogod su se nekoć međusobno sukobljavali.

Prve žrtve inkvizicije bili su preobraćenici, koji su pokušali održati demonstraciju protiv inkvizicije. Uhvaćeni su nakon što se kćer vođe te skupine izlanula pred osobama koje su bile u dosluhu s inkvizicijom. Od 1481. do 1488. godine provedeno je 700 smaknuća te tisuće optužbi,

²⁴ J.P. „*The Spanish Inquisition*“ .str.16.

²⁵ Iako mnogi povjesničari navode kako je zbog fanatizma kraljice Izabele osnovana inkvizicija, zapravo je sve pokrenuo kralj Ferdinand.

²⁶ J.P. „*The Spanish inquisition*“ str. 19.

²⁷ Isto, str.19.

²⁸ Prema kronikama Andresa Bernaldeza i Hernanda del Pulgara, 3000 obitelji je pobjeglo u Portugal, Francusku ili Sjevernu Afriku i tamo se ponovo preobratiло na judaizam. Neki su pak tražili zaštitu kod plemića ili bogataša – markiza od Cadiza, vojvode od Medine, grofa od Arcoosa.

²⁹ J.P.„*The Spanish Inquisition*“ str. 27

koje su većinom bile doživotne. Rođaci žrtava uskoro su pisali papi kako bi mu privukli pažnju na stanje stvari. Papa Siksto IV. bio je šokiran.

U pismu 29.1.1482.godine priznaje kako je nesmotreno reagirao kad je pristao na zahtjev Ferdinanda i Izabele, te kako nije znao koliku će moć inkvizitori sebi uzeti za pravo. On je smatrao da je to čin oživljavanja srednjovjekovne inkvizicije te da će sav autoritet biti u rukama biskupa. Papa je potvrdio da su inkvizitori iskorištavali svoju moć. Ukinuo im je ovlasti i oslobodio optužene te je odlučio dovesti nove inkvizitore.³⁰ Jedan od pet novih inkvizitora koje je odabrao papa bio je Torquemada, oličenje kršćanstva te nećak teologa Juana de Torquemade koji je ispovijedao Izabelu i Ferdinanda od 1475.

Inkvizitor Torquemada bio je prototip fanatičnog i okrutnog inkvizitora. On je strukturirao španjolsku inkviziciju te ju učinio snažnom centralističkom institucijom. Torquemada je proširio vlast Svete Stolice nad cijelim teritorijem kraljevstva Kastilje tako što je osnovao stalne dvorove u gradovima provincija. Prvo u Andaluziji (Cordoba), zatim na sjeveru u Sierra Moreni.³¹ Do protivljenja je došlo samo u Toledu. Međutim nakon smrti biskupa Carillate dolaska kardinala Mendoze i tamo je uspostavljen stalni dvor i inkvizicija. Sva područja gdje je bila veća populacija preobraćenika bila su pod nadzorom inkvizicije.³²

6.1. Inkvizicija u Aragonu

Torquemada je bio taj koji je na sebe preuzeo zadatak osnivanja inkvizicije u Aragonu. To nije bio lak zadatak iz dva razloga. Prvi razlog bio je taj da je papa izdao bulu kad su Ferdinand i Izabela bili vladari samo Kastilje, a ne Aragona. Kada je 23.5.1481.godine Ferdinand zatražio dopuštenje od pape za djelovanje inkvizicije u Aragonu papa je imao određene nedoumice, jer je zapravo u Aragonu inkvizicija već postojala i to srednjovjekovna inkvizicija koja je djelovala i dalje.³³ Međutim, to nije odgovalo Ferdinandu koji je želio proširiti inkviziciju na kraljevstvo Aragon u obliku u kakvom ona postoji u Kastilji. 29.12.1481.godine Ferdinand je preuzeo stvar u svoje ruke te smijenio inkvizitore u Valenciji i postavio one koje je on želio. Papa je burno reagirao 18.4.1482.godine te je suspendirao sve inkvizitorske akcije u Aragonu. Sve je trajalo do

³⁰ J.P. „*The Spanish inquisition*“, str. 28.

³¹ Isto, str. 29.

³² Isto, str.29

³³ Isto, str. 30.

17.10.1483.godine kad je papa odredio da Torquemada odabere inkvizitore za Aragon. Ništa nije moglo spriječiti uspostavu inkvizicije u kraljevstvu Aragona. U tom periodu je bilo najviše smrti i ubojstava u Španjolskoj. U Andaluziji je stanje bilo najgore jer su tamo optužbe bile najbrojnije i najstrože.³⁴ Židovi su postali nepoželjni 1492. te su bili ekskomunicirani. Tim činom željeli su spriječiti širenje židovstva. Španjolska inkvizicija je potrajala do kraja 16. st. a na drugim mjestima u Europi i duže.³⁵

7. Rekonkvista

Rekonkvista je proces osvajanja dijelova Pirenejskog poluotoka koji su pali pod vlast Maora. Za vrijeme Ferdinanda i Izabele Rekonkvista se obnavlja u borbi za Granadu. Granada je bila pod muslimanskom upravom dugi niz godina. S obzirom na želje kraljevskog para da njihovo kraljevstvo bude vjerski homogeno, jedino rješenje je bilo vratiti Granadu pod španjolsku vlast i ujediniti se u vjeri.

Za vrijeme Ferdinanda i Izabele Granadom je upravljao Abdallah el Zagal (1485. – 1487.)³⁶ koji se aktivno borio protiv napadača. Njegov nećak koji je želio vladati Granadom dane je provodio bezbrižno znajući da njegov stric ima sve pod kontrolom. Za vrijeme 1490. muslimani su već izgubili značajan teritorij. Grad Bazu je nećak Abdallaha el Zagala sam predao Ferdinandu u nadi da će im ostaviti Granadu. Time je želio pokazati svome stricu kako bi i on sam trebao predati svoje preostale gradove uz Granadu – Almeriu i Guadix.³⁷

Međutim stric, kraljevski ponosan, nije htio predati gradove kojima se vlada već stoljećima. Ali ostavio je nećaku Granadu. Nećak je očekivao da će svi muslimanski gradovi ustati da brane Granadu ako ikada dođe do sukoba. Ferdinand je odlučio predložiti primirje Abu Abdallahu, međutim on ga je odbio. Ferdinand se vratio sa vojskom od 50 000 ljudi te čekao par kilometara od bedema Granade. Stanovnici, kralj, ministri bili su šokirani. Muza bin Abil Gazan koji je bio zadužen za obranu gradu vodio je 20 000 mladića i uvjeravao ljude i kralja da se pripreme za

³⁴ Isto, str. 34.

³⁵ Isto, str. 34.

³⁶ Abdallah el Zagal rodio se u Granadi 1445. godine, a umro je u Orànu 1500. godine potpuno zaboravljen. Bio je posljednji vladar Granade prije njenog osvajanja od strane Izabele i Ferdinanda. „*Abu Abd Allah Muhammad (El Zagal)*“, <http://www.escuelapedia.com/academia/abu-abd-allah-muhammad-el-zagal> (17.09.2018.)

³⁷B. and C. „*The history of Spain and Portugal; from b.c. 1000 to a.d. 1814.*“ Paternoster – row, London 1833.str.82.

obranu grada. Španjolci su se pokazali nadmoćnijima od Maura, mnoge bitke su se odvijale između Ferdinandovog kampa i gradskih zidina. Polako su stanovnici Granade gubili hrabrost.³⁸ Različite jedinice španjolske vojske polako su presijecale dotoke zaliha te je grad ostao okružen. Kraljica Izabela, s ciljem da bi pokazala upornost u osvajanju Granade, došla je pružiti potporu suprugu te su posebno za nju sagradili mali drveni gradić nedaleko od Ferdinandovog kampa. Tamo su boravili kraljica i trupe.³⁹

Stanovnici Granade su se predali pod uvjetom da njima upravlja njihov vlastiti vođa po pravilima njihove vjere i pravosuđa, te da im se ostavi imetak i oružje, da mogu prakticirati svoju vjeru. U siječnju 1492.godine Ferdinand i Izabela su trijumfalno ušli u Granadu. Cid Yahie je postao guverner Maura. Osvajanjem Granade završava period povijesti tokom kojeg su Mauri upravljali Pirenejskim poluotokom. Time je završen period dominacije dug 800 godina (714. – 1492.). Ferdinand je u čast svog postignuća od pape dobio naziv „Katolički kralj“.⁴⁰ Iako je Granada osvojena od strane Ferdinanda, štete nisu bile značajne, većina se mirno predala. Grad koji postoji i dan danas i središte je provincije Granade i dalje ima očuvane bedeme i utvrde. To je jedan od gradova koji je bio najduže pod maurskom okupacijom.⁴¹

³⁸ B. and C. „*The history of Spain and Portugal; from b.c. 1000 to a.d. 1814.*“ str. 82

³⁹ Isto, str. 82

⁴⁰ B. and C. „*The history of Spain and Portugal; from b.c. 1000 to a.d. 1814.*“ str.83.

⁴¹ „*Alhambra, poetry and arabesque*“ http://www.spainthenandnow.com/spanish-architecture/alhambra-poetry-and-arabesque/default_125.aspx (2005.)

8. Kristofor Kolumbo

Dok je kraljica bila u Santa Feu u povojima je bio novi događaj od presudne važnosti. Kolumbo je došao u posjetu kraljici kako bi zatražio pomoć u financiranju svog pothvata. Iako priča kako je kraljica htjela Kolumbu dati svoj nakit kako bi financirao pothvate nije vjerojatno istinita, kraljica je ipak zajedno sa svojim savjetnicima utjecala na to da se Kolumba financira u njegovim pothvatima.

Ekspedicija kojoj je cilj bio pronaći novu rutu do Indijskog oceana bila je osmišljena 17.4.1492.godine.⁴² Novi svijet koji je bio otkriven Papinom je potvrdom anektiran kastiljskoj kruni, s obzirom da su i Kanarski otoci nakon otkrića pripojeni Kastilji. Kraljici i savjetnicima nitko nije trebao objašnjavati da je Kolumbova ekspedicija bila prilika za širenje kršćanstva. Ipak neočekivana otkrića dovela su do novih problema. Kraljica je htjela osloboditi Indijance koje je Kolumbo doveo kao robove, međutim on se nije s tim slagao.

Smatra se da je izvor financija za ekspediciju bilo osvajanje Granade.⁴³ Kolumbo je dobio tri broda, Santa Mariu, Pintu i Ninu. Dana 12.10. 1492.godine je stupio na tlo Novog svijeta. Kolumbo je nazvao taj otok San Salvador i zatim je ostalih dana istraživao ostatak Bahamskog otočja te Kubu i Haiti.⁴⁴

⁴² B. and C. „*The history of Spain and Portugal; from b.c. 1000 to a.d. 1814.*str.83.

⁴³Isabella I. queen of Spain. URL: <https://www.britannica.com/biography/Isabella-I-queen-of-Spain#toc3564> (20.9.2017.)

⁴⁴ Isto.

9. Posljednje godine života

9.1. Posljednje godine Izabelinog života

Teško je razdvojiti posebno Izabeline, a posebno Ferdinandove zasluge za vrijeme vladavine. Izabela je igrala veliku ulogu u promicanju dvora kao centra utjecaja u društvu. Zbog svoje religiozne strane bila je okružena posebnim i iznimnim ljudima kao što su Hernando de Talavera⁴⁵ i kardinal Cisneros⁴⁶. Izabela je htjela reformirati svećeničke redove te se udružila s biskupima i kardinalima, nakon njene smrti oni su nastavili napredovati. Iako je bila poprilično ortodoksna po pitanju svojih vjerovanja, i iako joj je papa dao naziv „katolička“ često se znala suprotstaviti papi i njegovim stavovima. Odbijala je Papine talijanske kardinale koji su željeli služiti u Španjolskoj. Odbila je prijedloge da Papin nećak postane biskup u Sevilli. Jednaku strast kao prema religiji dijelila je i prema obrazovanju.

Nakon što je napunila tridesetu godinu, znala je tečno govoriti latinski. Postavljala je intelektualce na pozicije ravnatelja škola za djecu plemenitaša. Bila je zaštitnica španjolskih i flamanskih slikara te je dio njene cijenjene kolekcije ostao netaknut.

Zadnje desetljeće njene vladavine je bilo obilježeno obiteljskim tragedijama. Prvo je umro njen jedini sin i nasljednik Juan, 1497. godine. Nakon Juana umrla je njena kćer Izabela 1498. godine vrijeme poroda. Izabelin unuk prestolonasljednik Miguel, umro je 1500. godine. Miguel je trebao osigurati uniju između Španjolske i Portugala. Umjesto njega, njena kćer Juana, žena Filipa I. te

⁴⁵ Izvanbračno dijete jednog od lordova Alvaro de Toleda. O njegovom mladenačkom životu nema mnogo izvora. 1444. godine upisuje fakultet na Sveučilištu Salamanca gdje studira umjetnost i teologiju. Zaređuje se 1460. godine te neko vrijeme radi na Sveučilištu Salamanca kao profesor. Pridružuje se redu sv. Jeronima, postaje upravitelj samostana Nuestra Senora de Prado de Valladolid te potpuno reformira red. Zbog svojih pisanih djela postaje obožavan od strane viših i nižih klasa. Zbog svoje slave među vjernicima postaje savjetnik kraljici. „*Christian – Muslim Relations, A Bibliographical History*“, URL: <https://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-artslaw/CMR1900/Hernando-de-Talavera.pdf> (17.09.2018.)

⁴⁶ Kardinal Cisneros dvaput je bio regent Španjolske (1506. i 1516.-1517. godine). 1507. godine postao je kardinal i glavni inkvizitor Španjolske. Zagovarao je Rekonkvistu i kolonizaciju Sjeverne Amerike. „*Francisco, Cardinal Jiménez de Cisneros*“, URL: <https://www.britannica.com/biography/Francisco-Cardenal-Jimenez-de-Cisneros> (17.09.2018.)

majka rimskog cara Charlesa V. postala je prestolonasljednica Kastilje. Kraljicu je brinula činjenica da je Juana već 1501. pokazivala znakove ludila.

Jedno od znatnih Izabelinih postignuća u zadnjem desetljeću života je svakako širenja vojnih ovlasti na Alcantaru, Calatravu i Santiago. Ferdinand je postao namjesnik Caltrave 1487.godine, a 1499.godine Alcantara i Santiaga.⁴⁷ Ima naslov službenice Božje.

9.2. Posljednje godine Ferdinandovog života

U dobi od 50 godina Ferdinand je bio oličenje kraljevske osobe. Dobio je titulu „Katolik“ od pape Aleksandra VI: 2.12.1496. Međutim proživio je mnogo tragedija, nasljednik prijestolja i najstarija kćer su mu preminuli, a na njegovoj drugoj kćeri Juani su se počeli očitavati simptomi ludila.⁴⁸

Biva ranjen u Barceloni 1493.godine, međutim sve kulminiralo je smrću Izabele 1504.godine. „najbolja i najizvrsnija žena koju bi jedan kralj mogao imati“. ⁴⁹Godine 1505. kralj je, kako bi osigurao poziciju u Kastilji, potpisao ugovor kojim obećava da će oženiti Germaine de Foix, nećakinju francuskog kralja. To je također bio brak iz političkog interesa. Za vrijeme odsustva u Italiji dokazalo se koliko je bio potreban u španjolskim kraljevstvima.

Godine 1512.godine, za vrijeme šizme je anektirao kraljevstvo Navarre jer je kralj sudjelovao u tom činu. To preuzimanje se smatra jednim od najkontroverznijih činova njegove vladavine. Godine 1513. zdravlje mu se pogoršava. Naslijedio ga je Karlo V. Umire godine 1516. u gradu Madrigaleju, za vrijeme putovanja u Granadu.⁵⁰

⁴⁷Isabella I. queen of Spain. URL: <https://www.britannica.com/biography/Isabella-I-queen-of-Spain#toc3564> (20.9.2017.)

⁴⁸Tarscio de Azcona, „Ferdinand II. King of Spain“ URL: www.britannica.com/biography/Ferdinand-II-king-of-Spain (18.9.2017..)

⁴⁹Isto.

⁵⁰Isto.

10. Potomci Ferdinanda i Izabele

Juana je bila treće dijete Ferdinanda II. i Izabele Kastiljske. Nakon smrti brata i starije sestre je 1500.godine postala prijestolonasljednica. Udala se za Filipa od Burgundije, sina cara Maksimilijana. Njena udaja je bila potez njenog oca s ciljem osiguravanja saveznika protiv Francuske. Ona i Filip imali su dva sina, Charlesa rođenog 1500.godine koji je postao car i kralj Španjolske te Ferdinanda i četiri kćeri, koje su sve postale kraljice. Eleanor se udala za Manuela I. Portugalskog, a nakon njega za Franju I. Francuskog. Elizabeth se udala za Kristijana II. Danskog, Marija za Ludovika II. Jagelovca i Katarina za Juana II. Portugalskog.⁵¹

Katarina je bila najmlađe dijete Ferdinanda i Izabele. U Engleskoj se 1501.godine udala za princa Artura, najstarijeg sina kralja Henrika VII. Artur je umro slijedeće godine te su je zaručili za Henrika VIII., drugog sina kralja Henrika. Ali sukobi između Engleske i Španjolske i Ferdinandovo odbijanje plaćanja miraza je dovelo do toga da su se vjenčali tek 1509.godine kad je Henrik postao kralj.⁵²

Nekoliko godina su živjeli zajedno. Od 1510. do 1518.godine Catalina je rodila šestero djece, uključujući dva sina, ali svi su osim Marije ili rođeni mrtvi ili su umrli u ranim godinama života. Henrikova želja za nasljednikom dovela je do odvajanja.

Karlo V. je sin Filipa Habsburškog i Juane Kastiljske. Rođen je 24.2. 1500.godine kao drugi sin. Od djedova Ferdinanda Aragonskog i Maksimilijana I. Habsburškog, i bake Izabele Kastiljske i Marije Burgundske naslijedio je područja od zapadne Španjolske do istočne Austrije. Kada mu je djed Ferdinand preminuo 1516.godine postao je kralj Kastilje i Aragona. 1519.godine se okrunio

⁵¹Encyclopedia Britannica, „Joan“<https://www.britannica.com/biography/Joan-queen-of-Castile-and-Aragon>,(22.9.2017.)

⁵² Isto.

za cara.⁵³ Nakon njegovog dolaska dolazi do političkih razmirica.⁵⁴ Karlova palača nalazi se u Granadi te je veličanstveni granitni spomenik vrijedan uspomene svetog rimskog cara.⁵⁵

11. Zaključak

Cilj ovog završnog rada bila je opisati život kraljevskog para Ferdinanda Aragonskog i Izabele Kastiljske. Kao kraljevski par su ispunili mnogo osobnih i zajedničkih ciljeva. Za vrijeme njihove vladavine izbio je građanski rat i sukobili se s princezom Juanom i kraljem Alfonsom V. Portugalskim. Uspostavili su svoju vladavinu i vladali neovisno jedno od drugog svojim kraljevstvima bez zadiranja u odvojene kraljevske blagajne i ovlasti onog drugog. Njihovu vladavinu obilježili su sukobi s Maurima u vidu Rekonkviste te osnivanje inkvizicije. Nakon pobjede nad Maurima španjolski teritorij koji je bio pod vladavinom muslimana se vraća nakon 800. godina u ruke španjolskih vladara. Inkvizicija je osnovana s ciljem etničkog i vjerskog čišćenja. Zbog svoje religioznosti vladari su od strane pape imali odriježene ruke. Utjecaj inkvizicije i vjersko čišćenje će utjecati na to da Španjolska u budućnosti ostane pretežito vjerski homogena zemlja. Zahvaljujući trgovačkim vezama, savezništvima, religijom i brakovima svoje djece uspostavili su čvrste temelje španjolske države.

Ovaj kraljevski par također predstavlja kolonizatore svog remena. Financiranjem Kristofora Kolumba započeli su eru kolonizacije koja je potaknula i ostale europske vladare. Iako je Kolumbu prvi povratku doveo velik broj robova, u samom paru postoje različiti stavovi prema ropstvu. Izabela je zagovarala oslobođenje robova, dok Ferdinand nije bio toliko dobronamjeran. Unatoč različitim mišljenjima i interesima u vrijeme njihove vladavine kraljevstva su se bar prividno ujedinila, njihova država je postala vjerski i etnički homogena, što se dotad smatrao nezamislivim. Njihova djeca sjela su na prijestolja mnogih europskih kraljevskih dvorova. Njihove, u povijesti najupamćenije, kćeri bile su Juana Luda, koja je vladala nakon smrti Ferdinanda i Izabele te Catalina. Catalina je udajom za prvo Henrikova brata, te naposljetku za Henrika VIII. promijenila ime u Katarina Aragonska.

⁵³Za njegovo Carstvo govorilo se da u njemu „Sunce ne zalazi.“

⁵⁴Michael de Ferdinandy, „Charles V.“ <https://www.britannica.com/biography/Charles-V-Holy-Roman-emperor> (26.6.2017.)

⁵⁵„Alhambra, poetry and arabesque“http://www.spainthenandnow.com/spanish-architecture/alhambra-poetry-and-arabesque/default_125.aspx (2005.)

11. Literatura

1. Baldwin and Craddock „*The history of Spain and Portugal; from b.c. 1000 to a.d. 1814.*“ Paternoster – row, London 1833.
2. Homza, Lu Ann ; „*The Spanish Inquisition, 1478.-1614.*“ Hackettpublishing, USA, 2006.
3. Goldstein, Ivo;Grgin Borislav „*Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*“, Novi Liber, Zagreb, 2006.
4. Kisby, Jill, „*Access to History : Spain 1469.-1598. Second edition*“ Hachette UK, 23.11.2015.
5. Maksimović, Borivoj „*Doba velikih geografskih otkrića*“ NIP Zagreb, 1955.
6. Miller, Townsend. „*The Castles and the Crown. Spain*“ 1451-1555 New York: Coward-McCann, New York, 1963.
7. Perez, Jose „*The Spanish Inquisition*“ Yale University press, New Haven & London, 2002.
8. Pirenne, Henri, „*Povijest Europe*“, Marjan tisak d.o.o. Split, 2005.

Izvori sa interneta

9. Higfield, J.R, *Isabella I. queen of Spain.* “10.7.2017.
URL:<https://www.britannica.com/biography/Isabella-I-queen-of-Spain#toc3564>
(20.9.2017.)
10. De Azcona,Tariscio „*Ferdinand II. King of Spain*“ 9.9.2016.
URL: <https://www.britannica.com/biography/Ferdinand-II-king-of-Spain> (18.9.2017.)
11. New World Encyclopedia, „*Isabella of Castille*“ 26.4.2015.
URL:http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Isabella_of_Castile (20.9.2017.)
12. De Ferdinandy, Michael „*Charles V.*“ (26.6.2017.)
URL:<https://www.britannica.com/biography/Charles-V-Holy-Roman-emperor>
(26.7.2017.)
13. Encyclopedia Britannica, „*Joan*“ 22.7.2010.
URL:<https://www.britannica.com/biography/Joan-queen-of-Castile-and-Aragon>,(22.7.2017.)
14. „*Isabella Catolica contra Juana la Beltraneja*“1.9.2010.
URL: http://www.nationalgeographic.com.es/historia/grandes-reportajes/isabel-la-catolica-contra-juana-la-beltraneja_6678 (1.9.2017.)
15. „*Alhamra, poetry and arabesque*“
URL:http://www.spainthenandnow.com/spanish-architecture/alhambra-poetry-and-arabesque/default_125.aspx (20.7.2017.)

16. „*Abu Abd` Allah Muhammad (El Zagal)*“, URL:
<http://www.escuelapedia.com/academia/abu-abd-allah-muhammad-el-zagal>
(17.09.2018.)
17. „*Christian – Muslim Relations, A Bibliographical History*“, URL:
<https://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-artslaw/CMR1900/Hernando-de-Talavera.pdf> (17.09.2018.)
18. „*Francisco, Cardinal Jiménez de Cisneros*“, URL:
<https://www.britannica.com/biography/Francisco-Cardenal-Jimenez-de-Cisneros>
(17.09.2018.)

